

NĚCO O OSUDOVÝCH ROZTRŽKÁCH, FACHIDIOTSTVÍ, FUŠEŘINĚ A KOMIKSOVÉM FACELIFTU

MGR. MARTIN GAŽÍ

Rozdělení je slovo, které se v posledních letech vkrádá do hlav a per snad všem přemýšlivějším lidem. Co politologických, sociologických, antropologických či mnohých dalších -logických studií v jeho stínu vzniká! A kolik obav skrze ně prosvítá...

Někteří na to namítají, že se z polarizace zbytečně vytváří (starozákonně řečeno) zlaté tele, proměňuje se v pohodlné vysvětlení čehokoliv a výmluvu aplikovatelnou na cokoliv, a v posledku pak ve strašáka nahánějící lidstvo do kolektivismu stáda. A že rozdílné názory byly vždycky, a je to tak dobře. Demokracie je přece vystavěná na diskusi a bez ní bychom jen prorůstali sádlem pohodlnosti. Ostatně vzpomeňme na oficiálně prezentovanou jednomyslnost strany, vlády a normalizované společnosti dobově nazývané socialistickou. Kus pravdy se s těmito námitkami pojí, názorová pestrost skutečně směřuje k hledání netypových a netuctových řešení, které leckdy mohou svou kvalitou ona obvyklá významně překonávat. Jenže neshoda bez společného vědomí cíle nevede k diskusi, natožpak k poctivému hledání. Mimo jiné i proto, že všichni dnes máme dostatek možností, abychom všechny „odlišné“ jednoduše vytěsňovali a uzavírali se do komunikace jen s těmi, kteří jsou „naši“.

Také na památkovou péči dopadají fatální rozdělení. Pomineme-li zde vnitro-institucionální odcizení „památkářů“ a „správců“, které akcelerovala organizační reforma Národního památkového ústavu, ukažme alespoň na některá z těch, které mají podstatný vliv na obor jako celek.

Nejprve upozorníme na dualitu, která do památkové péče vklouzla „odjinud“ a má svůj původ v technokratickém myšlení modernismu. Tento uměle zdůrazněný rozpor památkáře rozděluje na technicky a humanitně vzdělané. První předhazují druhým neumětelskou neschopnost číst ve výkresech a neznalost technologických postupů, druzí pak vyčítají prvním, že nechápou samotnou podstatu památkařiny a utápějí ji v parametrech, které jsou sice přesně měřitelné, ale ztrácejí se v nich souvislosti s historickými kontexty. Přitom je zjevné, že právě multioborová podstata památkové péče vyzývá k nacházení spojitostí mezi světem historicky proměnlivé imaginace a jejími možnostmi podmíněnými technickou proveditelností.

Další těžko překlenutelný rozpor je možné odvodit – alespoň zjednodušeně – od diametrálně odlišné zkušenosti generací, které vědomě zažily okleštěný svět před rokem 1989, a těch, kteří tuto osobní zkušenost nemají. Zatímco první většinou „brali rozum“ v opozici nejen proti reálněsocialistické propagandě, ale i brutální estetice tehdejších megastaveb, druzí tuto dobu vnímají prostřednictvím zcela odlišné emoce. Převažuje v ní zvědavost a okouzlení jinakostí. Oborová volba prvních byla nejednou zformována tíží bytostného prazázitku jejich dospívání, druzí ve výzkumu této historie naopak vnímají dráždivé bílé místo a profesní příležitost. V logice věcí při tom zůstává, že ty druhé podporují i mnozí z těch, kteří i dnes oceňují radikální architektonické kontrasty. Rozpor se tak zrcadlí nejen v ocenění či odmítnutí památkových hodnot paneláků, ale i v postoji k důležitosti kontextuality novostaveb a dostaveb tam, kde platí územní památková ochrana. Ani tento spor ovšem nemusí být bojem světla a temnoty, stačilo by pouze vnímat argumenty těch druhých, brát je vážně, a nacházet tak nepředpojatá řešení. A také pochopit, co s sebou – možná i mimoděk – nese tradice oboru: že kontextuální architektura nemusí být architekturou nekvalitní.

Separátnost světů se až příliš často projevuje i mezi památkáři, kteří vykonávají dohled nad stavebními obnovami a restaurátorskými zásahy na straně jedné, a památkáři, kteří se věnují stavebněhistorickým průzkumům na straně druhé. Druzí nemohou prvním zapomenout asistenci při jakémkoliv úbytku pramenného potenciálu staveb, které ještě nedávno byly ve svém rozpadu přehlednou učebnicí sebe samých. První zase těžko chápou zatvrzelost druhých, kteří v zaujetí výzkumem nepřipouštějí kompromisy související s novým funkčním využitím – a tedy i budoucím zachováním – památek. Priority oné dvojí práce na poznání a ochraně kulturního dědictví se od sebe dlouhodobě vzdalují, a přitom jedna bez druhé zmůže jen málo. „Průzkumníci“ bez spolupráce s „ochranáři“ sice chvályhodně přispívají k rozmnožení poznání, dopad na uchování hodnot konkrétních památek však bývá v praxi pramalý. A památková péče se bez důkladného poznání předmětu, který se chrání, stává žalostnou fušeřinou. Copak nelze mezi extrémy radikálního rieglovského apokalyptismu a tlaku ekonomické, sociální, ba i politické utility najít dobrou či alespoň přijatelnou cestu? A není integrace oněch dvou památkových světů, v důsledku vedoucí k hledání této cesty, základním úkolem oboru?

Jistě je možné namítnout, že zásadní rozpory mezi pečovateli o kulturní dědictví tu byly vždy. Stačí připomenout zastánce konzervačně-analytické a syntetické metody a jejich (zdánlivě) nesmiřitelné veřejné půtky i osobní zášť, která z nich plynula. Aniž bych mínil význam tohoto metodického klání jakkoliv umenšovat, je potřeba vnímat i jeho jistou „odreálněnou“ akademičnost, radikalitu živenou nikoliv empirií, nýbrž abstraktními principy. Pod nimi totiž dál fungovala péče o památky, jejíž étos živil v každodenní praxi osobnosti, které sice mohly sympatizovat s jedním z myšlenkových „směrů“, to podstatné na jejich činnosti ale nacházíme jinde: ve snaze o co nejvšestrannější přístup ke konkrétním záchranným akcím.

Nedůvěra k myšlenkovým šablonám dodává účinné protilátky vůči metodické předpojatosti a slepotě. Respekt k mnohotvárným památkovým hodnotám totiž primárně netkví v metodické „ideologii“, nýbrž ve schopnosti myslet v přesazích. A v tom má náš obor tradici bohatší, než by se při zběžném výkladu dějin památkové péče mohlo zdát. Stačí si připomenout pestrou galerii zemských a okresních konzervátorů, kteří od poloviny 19. století představovali nezpochybnitelné lokální autority nejen proto, že byli znalí v dějinách umění a tradičních způsobech oprav, ale i díky svým dalším profesním aktivitám. Najdeme mezi nimi vyučující na středních školách, projektanty, archiváře, ale i místní politiky včetně starostů. Obdob-

ně tomu bylo i u autorů ediční řady soupisů památek. Široká rozkročenost aktivit dokázala účinně „očkovat“ proti sklonům k fachidiotismu.

Jan Sedláček (1848–1916), vrchní inženýr schwarzenberské stavební kanceláře, který se výraznou měrou podílel na nových stavbách hospodářských dvorů či škol a projektoval opravy a úpravy starých staveb včetně patronátních kostelů, ve volném čase sbíral informace o památkovém fondu, pečlivě kresebně dokumentoval stavební i výzdobné prvky, dokázal své poznatky přehledně sumarizovat, a stal se tak spoluautorem knižních soupisů v několika jihočeských okresech. Se svým zaměstnavatelem „nekolaboroval“, jak by to snad mohli vnímat oboroví militanti, naopak, přispíval k jeho další kultivaci.

Inspiraci můžeme v tomto směru hledat i v památkové péči čtyřicátých a padesátých let 20. století. Všestranný vzdělanec Břetislav Štorm (1907–1960) se veřejně projevoval zejména jako architekt, knižní grafik a heraldik, byl ale dobře známý i na literárním a publicistickém poli. Památkářské profesi se začal soustavně věnovat až poté, co byl po válce ustanoven místopředsedou Národní kulturní komise. Právě na jeho popud se v padesátých letech 20. století zahájily rozsáhlejší opravy hradů a zámků, přičemž na některých z nich se sám projekčně podílel. Jeho koncepce „účelnosti“ vedla nejen k přemýšlení nad možnostmi a mezemi proměn využití historických budov, ale i k zamýšlené kultivaci tradičních řemesel. Přestože systém, který navrhoval, narazil na byrokratickou hradbu a nakonec široké uplatnění nezískal, zanechal po sobě vykřičník upozorňující na nutnost přesahů památkářské specializace.

A ty se tehdy bez váhání aplikovaly i na úrovních zcela lokálních. Kupříkladu dlouholetý okresní konzervátor v Milevsku Josef Kytka (1894–1968), místní patriot každým coulem, který na počátku okupace knižně vydal rozsáhlého průvodce po regionu či zkoumal rodopis státního prezidenta Emila Háchy (což mu bylo posléze přičteno k tíži), si po válce vzal za úkol zachránit milevský klášter. Na přelomu čtyřicátých a padesátých let neřešil jen výměnu krytiny, nepokoušel se jen vyklidit hromady odpadu, které po sobě zanechala vítězná armáda, nevstupoval jen do sporů s novými uživateli, tedy skladníky národního podniku Keramika, výrobního družstva Ovoce a zelenina či sýraři národního podniku Madeta, ale organizoval a zčásti i vlastnoručně prováděl archeologické i stavebněhistorické průzkumy dosud neinterpretovaných částí tohoto románského areálu. Hledal pozůstatky nejstarší krypty a kapitulní síně, zkoumal zdívo věže či rozsah dutin pod konventem. Průzkumy jistě prováděl s vnitřním zaujetím, ale i s jasně čitelnou snahou všemi možnými způsoby na cenný areál upozornit, a prosadit tak jeho opravu a vhodnější využití. Být památkářem stále ještě znamenalo být znalcem mnoha specializací a řemeslníkem mnoha profesí. A bylo to tak normální.

V následujících desetiletích se ale něco stalo. Ne naráz, ale krůček po krůčku, zprvu nepozorovaně a dosud bohužel i téměř nereflektovaně. Odbornost se specializovala a zakuklila do separátních pravd. A čím užší pole zájmu a uplatnění památkářů se vytyčovalo, tím rozdělenější zůstal památkový svět. Místo hledání širokých škál souvislostí bylo stále více zapotřebí jen a jen demonstrovat hotové postoje. Není proto divu, že když je zapotřebí veřejnosti představit památkáře jako lidi, kteří jsou společnosti potřební, i dnes se sahá po absurdních náhražkách.

Historii oboru je možné uchopit i na základě proměn společenské představy o tom, „kdo je to památkář“, potažmo i toho, jak takový památkář chce a má být viděn. Zásadní proměnu dobových sebepojetí „památkáře, jak má být“ si můžeme v průběhu posledních sta let i velmi názorně vizualizovat. Položíme-li vedle sebe portréty Jana Sedláčka, Břetislava Štorma, Josefa Kytky a pseudokomiksovou figúrku asertivní památkářky na letáčkách, které coby nástroj seznámení veřejnosti

s oborem v posledních letech šířil Národní památkový ústav, ušetříme si mnoho stran umných výkladů. Jistě můžeme namítnout, že srovnání podobného typu není objektivizovatelné, přesto se domnívám, že se může stát nejen podnětem k zamyšlení nad veřejným obrazem současné památkové péče, ale i náznakem cesty, kterou nabízí sama tradice oboru. Proti obecně rozšířenému krátkému spojení mezi památkářem a umanutým bláznem, popřípadě památkářem a byrokratem, totiž není vůbec šťastné nabízet jeho neosobní variantu opatřenou módním faceliftem.

Cesta vede přesně opačným směrem: objevovat potenciál památkové péče jakožto oboru, který nespolupracuje na unifikaci, nýbrž znovuzpeštění prostoru k životu, a to jak výsledky vlastní práce (poznání a zachování jedinečnosti lidských výtvorů), tak prostřednictvím osobností schopných originálně přesahovat odbornou „bublinu“, a vcházet tak do opravdové diskuse. Pokud se to začne vést, jistě se alespoň o trochu umenší i škody způsobené rozdělováním, které dnes tak nešťastně ničí náš svět.

